

Гайдамаки (переказ)

Тарас Шевченко

Ліричний вступ

Поема присвячена "Василю Івановичу Григоровичу на пам'ять 22 квітня 1838 року". Розпочинається із ліричного вступу-присвяти, в якому автор веде своєрідний монолог, де роздумує про життя та зміни в ньому: "Все йде, все минає – і краю немаю". Єдиним незмінним, на думку автора, є лише волелюбність народу, потяг до справедливості у житті. Тарас Шевченко говорить в поемі про гайдамаків, як про своїх дітей, яких він закликає "летіти в Україну", де "найдеться душа щира, не дасть погибати...".

"Сини мої! орли мої!

Летіть в Україну, –

Хоч і лихо зустрінеться,

Так не на чужині".

Автор іронічно описує цінності письменників, про яких говорить так:

"Коли хочеш грошей

Та ще й слави, того дива,

Співай про Матрьошу,

Про Парашу, радість нашу,

Султан, паркет, шпори, –

От де слава!!!".

Для самого ж Шевченка цінним є історичне минуле України, славне козацтво, життя та смерть на Батьківщині:

"У моїй хатині, як в степу безкраїм,

Козацтво гуляє, байрак гомонить;

У моїй хатині синє море грає,

Могила сумує, тополя шумить.

Тихесенько Гриця дівчина співає –

Я не одинокий, є з ким вік дожить.

От де моє добро, гроші,

От де моя слава...".

Автор також згадує "щирого батька" – В. І. Григоровича, у якого просить благословення для своїх "синів" – гайдамаків:

"Добридень же, тату, в хату!

На твоїм порозу

Благослови моїх діток

В далеку дорогу".

Інтродукція

Інтродукція – введення, вступ до музичного або словесного твору. Оскільки в поемі

був уже ліричний вступ, Шевченко назвав історичний вступ "Інтродукцією".

У цій частині автор розповідає про історичне минуле Польщі, де зародився гайдамацький рух. Боротьба польських магнатів за владу призвела до того, що Польща втратила свою державність. До влади прийшов Панятовський — останній король Польщі, який фактично був поставлений Катериною II:

"Панки сказалися... Кричать:

"Гонору слово, дарма праця!

Поганець, наймит москаля!".

І поки шла така боротьба за владу, гайдамаки – українські повстанці проти польської шляхти, переважно сільського походження – "ножі освятили".

Галайда

Частина "Галайда" розказує про життя сироти Яреми, що працює на жидівського попихача Лейбу, який ставиться до нього як до убогої людини, яку можна ображати та потурати ним. І хоча Ярема бідна сирота, він одночас є сиротою багатою, бо в нього є кохана дівчина – Оксана, думка про яку гріє йому душу. Частина закінчується тим, що поки шинкар лічив гроші, Ярема взяв торбу та пішов у Вільшану.

Конфедерати

Частина "Конфедерати" починається з того, що тієї ж ночі конфедерати вдерися в хату до шинкаря, вимагаючи у нього гроші та випитуючи, де його дочка. Хитрий Лейба збрехав, що його дочка вмерла, при цьому отримуючи удари нагаєм. Всю ніч шинкар усіляко догоджав конфедератам, годуючи їх, підливаючи горілки, співаючи пісні, за неправильний вибір якої теж отримував батогом. Коли шляхта почала вимагати у Лейби гроші, він розказав, що у вільшанського титаря – церковного старости є багато червінців, згадуючи паралельно про його красуню-дочку Оксану. Заливши корчмаря у спокої, конфедерати направилися у Вільшану.

Титар

"Титар" розпочинається піснею Яреми Галайди до Оксани, яку він просить вийти до нього поворкувати та посумувати, а її все немає. Ярема дуже переживає і веде риторичний монолог, де питає за що ж від нього сироти усі одцуралися, і навіть одне єдине серце та душа, що його любила. Ярема прощається з Оксаною, думаючи про те, що вона його забула і не виходить, бо він їй не пара по матеріальним достаткам, збираючись йти в далеку дорогу за Дніпро, коли він побачив свою кохану дівчину, вони обіймаються і зізнаються один одному в коханні. Ярема розказує Оксані, що він іде у Чигирин і там "свячений достане", він планує заробити грошей, пристати до гайдамаків, щоб зрівняти свій матеріальний стан з її достатком, а дівчина переживає, щоб її коханий її не забув та не покинув. Ярема розказував як гарно вони заживуть, коли гайдамаки "виріжуть ляхів" та як він буде панувати, одягнувши Оксану, як гетьманшу. Молоді заприсяглися один одному у вірності та й розійшлися.

Тим часом, в хату до титаря вдерлися конфедерати. Знущаючись з нього, вимагали гроші, а титар мовчав. Не витерпівши катувань, бідолага помер. Оксана, побачивши весь цей жах, знепритомніла, в такому стані ляхи її і забирають:

"Ляхи пропали; нежива
Пропала з ними і Оксана".
Свято в Чигирині

"Свято в Чигирині" починається із звертання автора до гетьманів, для яких місто Чигирин, починаючи з Богдана Хмельницького, було столицею. Автор каже, що зараз місто вже не те, не пізнати в ньому козацької слави. Шевченко описує минуле Чигирини, де зібралися:

"Старий, малий,
Убогий, багатий
Поєднались; — дожидають
Великого свята".

Далі автор описує розмову трьох старшин, де зустрічаються такі прізвища як Гонта та Залізняк. Під час обговорення ними політичної ситуації, чується спів Волоха – кобзаря. Старшини похвалили його спів та зупинилися послухати.

Волох заспівав пісню, після чого Запорожець просить ушкварити пісню про Максима Залізняка, Кобзар співає хвалебну пісню.

Запорожець: "ось що він співав: щоб ляхи погані, скажені собаки, каялись, бо йде Залізняк Чорним шляхом з гайдамаками, щоб ляхів, бачиш, різати..."

Спів Кобзаря переривається дзвоном до церковної служби, гайдамаки йдуть, Волох їх проводить своїми піснями. Служба розпочалася, попи з кадилами освячували зброю, а благочинний закликав громаду молитися за Україну, бо ляхи несуть сюди страшне горе та смерть.

"Молітесь, братія!
Молились
Молились щиро козаки..."
Треті півні

Частина "Треті півні" називається так, бо це був сигнал до повстання під час Коліївщини. Починається частина словами про останній день, коли ляхи могли мордувати Україну, поки не розпочалося повстання.

Коліївщина описується такими словами:
"Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго-довго кров степами
Текла-червоніла".

Але проходить час і все забувається, і Шевченко з сумом говорить про те, що онуки повстанців байдуже ставляться до цього і через певний час знову служать панам.

Далі описується козак Ярема, який йде понад Дніпром і роздумує над лихим майбутнім, що його чекає, серце віщує якесь лихо і козак звертається до Дніпра, говорячи про те, що прокинеться доля і не буде "ні жида, ні ляха", і в Україні підніметься булава.

Згадує козак і про Оксану, сумуючи за нею, не знаючи про те, що давно вона вже у

Вільшаній, а у ляхів, що її забрали.

Червоний бенкет

"Червоний бенкет" описує саме повстання, коли кров текла ріками і польська шляхта гинула. Керівниками повстання були Залізняк та Гонта:

"По Поліссі

Гонта бенкетує,

А Залізняк в Смілянщині

Домаху гартує".

Згадує Шевченко і про Ярему, який "по три, по чотири так і кладе". Після бою Залізняк звертається до Яреми, питаючи його звідки козак є, і під час розмови хлопець дізнається, що титаря ляхи замордували, а його кохану Оксану вкрали. Дізнаючись про це, хлопець готовий з потрійною силою боротися із шляхтою, він переживає за те, що більше ніколи не побачить Оксану.

У цій частині поеми ватажки повстання дають Яремі прізвище Галайда та записують його у реєстр. Повстанці продовжують свій шлях, дають Галайді коня, а у Яреми з думки не йде Оксана, тяжко сумує він за нею.

Гупалівщина

"Гупалівщина" розкажує, що повстання охопило всю Україну і навіть жінки пішли в гайдамаки. Загін Залізняка приїжджає у Вільшану, де дізнається, що вчора титаря поховали. Його серце крається, що він не помер до того, як дізнався цю страшну новину і тепер обіцяю, що навіть якщо вмере, то встане з домовини ляхів мучати. Тоді ж загін повстанців познайомився з хлопцем-підлітком, який розказав їм дорогу до лісу, де поховалися ляхи. Приїхавши туди, гайдамаки:

"У ляхів кишені

Потрусили та й потягли

Карати мерзенних

У Лисянку".

Бенкет у Лисянці

"Бенкет у Лисянці" - частина, де розповідається про повстання у Лисянці, яким керували Залізняк та Гонта. Це було дуже жорстоке повстання, де учасники не шкодували нікого. Після бою повстанці влаштували бенкет, а навколо них лютувала пожежа та на кроквах чорніли панські трупи. Особливо лютував Ярема, у якого вже були і золото, і слава, але не було Оксани. Під час гуляння лилися пісні, повстанці святкували, а Ярема побачив переодягненого у козацький одяг шинкаря Лейбу і випитав у нього де кохана дівчина. Залізняк та Гонта наказали палити по будинку, але Галайда встиг забрати звідти Оксану та повіз її у Лебедин:

"Поки хлоп'ята танцювали,

Ярема з Лейбою прокрались

Аж у будинок, в самий льох;

Оксану вихопив чуть живу

Ярема з льоху та й полинув

У Лебедин...".

Лебедин

"Лебедин" розпочинається з монологу Оксани, яка прокинулася в монастирі і розповідає черниці свою історію про те, що вона сирота, що без батька осталася, а про те, як її ляхи мучили, важко і згадати. Розказала і про те, що думала вбитися, але від цього дівчину врятувала думка про коханого.

Бабуся-черниця розповіла, що Оксану врятував та у монастир привіз Ярема, який обіцяв повернутися через тиждень. Галайда і справді повернувся і у той же день обвінчався з коханою, але одразу її покинув, щоб і далі ляхів бити.

Гонта в Умані

Частина "Гонта в Умані" описує повстання у місті Умань і розказує про те, що Залізняк собі сина знайшов у лиці Яреми, який "не ріже — лютує". І прославився Галайда на всю Україну як завзятий гайдамака. Коли повстанці обступили Умань, привели до Гонти 2 хлопчиків – його синів. Малі були католиками, за що повинні були поплатитися, адже Гонта клявся всіх католиків різати.

"А сьогодні, сини мої,

Горе мені з вами!

Поцілуйте мене, діти,

Бо не я вбиваю,

А присяга".

Махнув ножом –

"І дітей немає".

Гонта навіть відмовився їх поховати, бо вони католики. До самої ночі тривала бійня і ляхів різали. Коли ж розпочалося гуляння та співали пісні, не могли знайти Івана Гонту. Пішов він на площу, де лежали трупи його синів, накинувши чорну кирею, щоб бути непоміченим. Взявши два маленьких тіла, виніс їх в поле і, плачучи від горя та вибачаюсь перед своїми мертвими дітьми, поховав їх, щоб "козацьке мале тіло собаки не їли".

Епілог

Автор сумує за тими часами, коли Гонта та Залізняк гуляли по Україні. Більше року тривало повстання, а коли воно було придушене, Гонту дуже жорстоко вбили, спочатку знущавшись над ним, а потім порубали на шматки. Залізняк був засланий у Сибір, де і помер. Закінчується ця частина піснею:

"А в нашого Галайди хата на помості.

Грай, море! добре, море!

Добре буде, Галайда".